

AGNIESZKA FLUDA-KROKOS
(Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków)

ANTONI SZCZEPAN BROSZ (1910–1978)
– BIBLIOFIL, KOLEKCJONER, TŁUMACZ

W roku 2015 minęła 35. rocznica przekazania Bibliotece Jagiellońskiej zbioru ekslibrisów gromadzonego około 40 lat przez Antoniego Brosza – krakowskiego bibliofila i kolekcjonera, znawcę tematyki ekslibrisowej. Dzięki donacji z 10 grudnia 1980 roku krakowska księżnica dołączyła do grona instytucji posiadających największe zbiory znaków książkowych w Polsce¹. Dziewiętnaście lat później, 14 grudnia 1999 roku, przekazano do niej archiwalia rodzinne². Przybytki odnotowane pod sygnaturami BJ (Przyb. 223–254/05) podzielić można na kilka zasadniczych grup: dokumenty osobiste (m.in. legitymacje, raptularze – Przyb. 223–231/05), rodzinne (dotyczące małżonki, rodziców i rodzeństwa – Przyb. 232–235/05), warsztat tłumacza i autora (m.in. tłumaczenia, notatki, teksty – Przyb. 236–246/05, 253–254/05), materiały dotyczące ekslibrisów (Przyb. 247–248/05) oraz korespondencja – 3 tomy Antoniego oraz 1 Jadwigi³ (m.in. spory zasób listów ma związek z ekslibrisową pasją – Przyb. 249–252/05).

Autorka składa szczególne podziękowania Kasprowi Świerzowskiemu za przekazane materiały archiwalne oraz cenne informacje związane z Antonim Broszem.

¹ Obecnie w Polsce największe kolekcje znajdują się w zasobach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu – ok. 60 000 jednostek (*Zbiory Gabinetu Grafiki – Ossolineum*, [online] <http://ossolineum.pl/index.php/muzea/muzeum-ksiazat-lubomirskich/gabinety/zbiory-gabinetu-grafiki/#ekslibrisy> [dostęp 9.04.2015]), Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu – ponad 50 000 jednostek (*Graficzne – Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu*, [online] <https://www.bu.umk.pl/graficzne> [dostęp 9.04.2015]), Biblioteki Narodowej w Warszawie – ponad 46 000 jednostek (*Biblioteka Narodowa – Zbiory ikonograficzne*, [online] <http://bn.org.pl/zbiory/zbiory-ikonograficzne> [dostęp 9.04.2015]), Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu – ok. 37 000 jednostek (*Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu – Dział Zbiorów Specjalnych*, [online] http://www.bracz.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=44&Itemid=45 [dostęp 9 IV 2015]).

² Jako darczyńcy wymieniona jest Jadwiga Brosz.

³ Małżonka A. Brosza używała czasem dwojga nazwisk – Petecka-Brosz (Petecka – po pierwszym mężu), taki zapis widnieje też na tablicy nagrobnej. Do podpisywania korespondencji stosowała niejednokrotnie

Antoni Szczepan Brosz urodził się 25 grudnia 1910 roku w Nienadowej, w ówczesnym województwie lwowskim, zmarł 26 grudnia 1978 roku w Krakowie. Został pochowany 3 stycznia 1979 roku na cmentarzu Rakowickim. Był synem Adama (14 czerwca 1861 roku – 4 października 1911 roku, syna Franciszka i Elżbiety Wesely) i Krystyny Dusberger (12⁴ września 1875 roku – 24 kwietnia 1956 roku, córki Franciszka i Katarzyny Dratwiak)⁵. W dniu 31 sierpnia 1939 roku poślubił Marię Wiesławę Wróblewską, córkę Kazimierza i Włodzimierzy Bama. Dnia 5 lipca 1947 roku w Krakowie ożenił się ponownie z Jadwigą Bertą Petecką (11 marca 1904 roku – 6 lipca 1994 roku), córką Ottona Alojzego Axmanna i Jadwigi Jaworskiej, wdową po Mieczysławie Peteckim (30 maja 1901 roku – 22 września 1942 roku)⁶ – kapitanie Wojska Polskiego, poruczniku 21. Pułku Artylerii Polowej. Synem z pierwszego małżeństwa J. Peteckiej, nauczycielki fortepianu w Państwowej Szkole Muzycznej w Krakowie⁷, był Bohdan Antoni Petecki – autor powieści fantastyczno-naukowych, dziennikarz⁸. Brosz zmarł bezpotomnie, nie pozostawiając spadkobierców. Realizatorem swego nigdy niespisanego testamentu uczynił wdowę oraz Kaspra Świerzowskiego⁹ – wieloletniego przyjaciela.

Antoni Brosz uczęszczał do Państwowego Gimnazjum II w Przemysłu (1922/1923–1926/1927) oraz Państwowego Gimnazjum I w Samborze (1927/1928–1930/1931). Na świadectwie dojrzałości (zdawał tak zwaną dużą maturę) z 21 kwietnia 1931 roku (nr II 2845/31¹⁰) uzyskał średnią z ocen 3,8, przy stopniach bardzo dobrych z religii i języka polskiego oraz dostatecznych z języków łacińskiego i greckiego, a także z fizyki. Podobne noty końcowe otrzymał również z innych przedmiotów: ze sprawowania się, historii współczesnej wraz z nauką o Polsce i ćwiczeń cielesnych – oceny dobre; z matematyki, języka niemieckiego, przyrodznawstwa, propedeutyki filozofii – oceny dosta-

tylko drugie nazwiska. W tekście zachowano obydwa zapisy – zgodnie z zamieszczonym w konkretnych dokumentach.

⁴ W archiwaliach odnaleziono dwie różne daty urodzenia: 12 IX 1875 roku – według wyciągu z aktu zejścia [Biblioteka Jagiellońska, Oddział Zbiorów Specjalnych. Sekcja Rękopisów (dalej: BJ OZS SR), sygn. Przyb. 223/05], oraz 15 IX 1875 roku – według aktu ślubu [BJ OZS SR, sygn. Przyb. 232/05].

⁵ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 232/05.

⁶ W archiwaliach przekazanych przez J. Brosz znajduje się pismo z niemieckiego PCK z 6 X 1942 roku, zawiadamiające, iż Mieczysław Petecki zmarł w KL w Friedhof Woldenberg (Dobiegiew) 22 IX 1942 roku o godz. 5.00 na gruźlicę i choroby serca. Śmierć w obozie potwierdza także pismo z Biura Informacyjnego PCK z dnia 1 I 1944 roku, w którym informują również o posiadany depozycie (nr 13 704). [BJ OZS SR, sygn. Przyb. 235/05].

⁷ Obecnie Ogólnokształcąca Szkoła Muzyczna I stopnia im. I.J. Paderewskiego, ul. Basztowa 8.

⁸ Bohdan Antoni Petecki (5 VII 1931–23 XI 2011) – pseud. Ian Artur Bernard; literat, autor powieści, tłumacz z języka angielskiego; dziennikarz katowickiego ośrodka TV i Polskiego Radia, tygodnika „Panorama”; był członkiem Związku Literatów Polskich; odznaczony Krzyżem Kawalerskim i Oficerskim Orderem Odrodzenia Polski. Zob. *Kto jest kim w województwie katowickim* '93, Katowice 1994, s. 246.

⁹ Kasper Świerzowski (13 XII 1942–) – bibliofil i kolekcjoner, aktywny działacz ruchu bibliofilskiego, członek m.in. Towarzystwa Przyjaciół Książki i Koła Miłośników Ekslibrisu w Krakowie, przyjaciel Antoniego Brosza oraz, wspólnie z wdową, wykonawca jego ustnego testamentu.

¹⁰ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 223/05.

teczne. W tym samym roku podjął studia w Uniwersytecie Warszawskim, na Wydziale Lekarskim (nr albumu 36 990, immatrykulacja 13 października), z którym współpracowała Szkoła Podchorążych Sanitarnych. Jednak, pomimo próśb i nalegań matki¹¹, porzucił je. W dniu 19 stycznia 1932 roku został zwolniony ze Szkoły Podchorążych Sanitarnych na własną prośbę¹². W tym samym roku został studentem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w zakresie filologii. Wśród zachowanej w spuściźnie Brosza dokumentacji znajdują się protokoły z egzaminów na stopień magistra filozofii oraz *Książeczka legitymacyjna studenta* (L. 2160) od roku akademickiego 1932/1933 do 1937/1938 oraz od 1946/1947 (reaktywacja). Przykładowo: „z gramatyki opisowej języka staro-cierkiewno-słowiańskiego /po raz drugi/ jako część egzaminu na stopień magistra filozofji w zakresie filologii polskiej z wynikiem dostatecznym” (14 grudnia 1934 roku); „z historii politycznej, ustrojowej i kulturalnej Polski jako część egzaminu na stopień magistra filozofji w zakresie filologii polskiej z wynikiem dostatecznym” (22 marca 1935 roku); „z ogólnych wiadomości o Słowianach, ich językach i piśmiennictwie jako część egzaminu na stopień magistra filozofji w zakresie filologii słowiańskiej z wynikiem bardzo dobrym” (18 czerwca 1935 roku); „z gramatyki opisowej współczesnej polszczyzny jako część egzaminu na stopień magistra filozofji w zakresie filologii polskiej z wynikiem dostatecznym” (21 czerwca 1935 roku)¹³. Po wojnie kontynuował kształcenie na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego – w sekcji sławistycznej (reaktywacja w roku akademickim 1946/1947), jako przedmiot główny obierając literaturoznawstwo słowiańskie. Studiował do roku 1950. Był także słuchaczem studium przekładowego Polskiego Klubu Literackiego PEN Club (nr legitymacji – 181)¹⁴.

W czasie II wojny światowej, po kampanii wrześniowej, A. Brosz został internowany na Węgrzech, gdzie w latach 1944–1945 należał do Antyfaszystowskiego Frontu Słowian na Węgrzech. Status internowanego potwierdza zaświadczenie o pobycie w obozie internowanych żołnierzy polskich w mieście Sárvár¹⁵, gdzie trafił dnia 20 września 1939 roku po przekroczeniu wraz z oddziałem granicy na Przełęczy Tucholskiej¹⁶, a także pismo Tymczasowego Komitetu Polskiego na Węgrzech z dnia 28 lutego 1945 roku¹⁷. Po przybyciu do Budapesztu w 1942 roku pracował jako korektor w czasopiśmie uchodźców „Wieści Polskie”¹⁸, a potem jako praktykant w zakładach graficznych Atheneum. Był także tłumaczem oraz administratorem w Polskim Komitecie Repatriacyjnym.

¹¹ List K. Broszowej do A. Brosza z dn. 12 I 1931 roku (BJ OZS SR, sygn. Przyb. 223/05).

¹² Pismo z 20 I 1932 roku kapitana dr. W. Borkowskiego, dowódcy I Batalionu Szkolnego Szkoły Podchorążych Sanitarnych do sekretariatu Uniwersytetu Warszawskiego (BJ OZS SR, sygn. Przyb. 223/05).

¹³ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 223/05.

¹⁴ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 225/05.

¹⁵ Następnie był w obozie w Nagykanina i Kiscenk, a także w obozie karnym w Komarnie.

¹⁶ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 223/05.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Zob. K. K o w a l s k a, „*Wieści Polskie*” na Węgrzech w latach 1939–44, Warszawa 2007; K. W o ź n i a k o w s k i, *Budapeszteńskie „Wieści Polskie” (1939–1944). Główny periodyk polskiego wojennego uchodźstwa na Węgrzech. Część I: Czas rozruchu – redakcja Jana Ulatowskiego (listopad–grudzień 1939)*,

W swoim życiu zawodowym A. Brosz pełnił różne funkcje i wykonywał kilka zawodów. Jeszcze przed wojną z powodu niezamożności zmuszony był podjąć pracę w Polskich Kolejach Państwowych, gdzie zdawał kolejne egzaminy – 30 maja 1938 roku na adiunkta w służbie ruchowo-handlowej z części handlowo-taryfowej (wynik dostateczny), 10 stycznia 1939 roku na adiunkta z części ruchowej i administracyjnej (wynik dostateczny) oraz 1 marca tegoż roku na stanowisko telegrafisty w pełnym zakresie (wynik dostateczny)¹⁹. Po wojnie podjął pracę w Księgarni i Wydawnictwie, Składzie Nut Teodora Gieszczykiewicza²⁰ na stanowisku redaktora technicznego (1946–1948), deklarując także swój akces do Związku Zawodowego Pracowników Handlowych i Biurowych Rzeczypospolitej Oddziału w Krakowie. W latach 1948–1951 był zatrudniony jako redaktor w Komitecie do Spraw Radiofonii „Polskie Radio”, skąd jednak został zwolniony z powodu „likwidacji Redakcji Wydawnictw Nieperiodycznych”, a w latach 1952–1953 pracował w Instytucie Wydawniczym „Nasza Księgarnia”. Jako tłumacz i redaktor współpracował z ZAIKS-em (1954 rok), Wydawnictwem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich – przekład utworów poetyckich do dzieła *Wybór pism* Jana Kollára (1954 rok), Spółdzielnią Wydawniczo-Oświatową „Czytelnik” – tłumaczenie *Słońce już wyjrzało* Oskara Mališa (1951 rok), Państwowym Instytutem Sztuki – redakcja techniczna czasopisma „Muzyka” (1954 rok, nr 1–2, 3–4, 5–6 pod red. M. Harleya), Spółdzielnią Wydawniczą „Książka i Wiedza” (1950 rok), Ludową Spółdzielnią Wydawniczą – tłumaczenie *Lasy milczą* Josefa Horaka (1950 rok), Robotniczą Spółdzielnią Wydawniczą „Prasa” (1951 rok), Wydawnictwem Śląsk – ponowne tłumaczenie *Lasy milczą* Josefa Horaka (1975 rok), Towarzystwem Przyjaźni Polsko-Czeskiej (1950 rok), Państwowym Wydawnictwem Naukowym (1954–1976), Polskim Wydawnictwem Muzycznym, Polskim Radiem Kraków – redakcje i tłumaczenia; redakcjami: „Odry” (1947 rok), „Kuźni” (1949 rok), „Życia Słowiańskiego” – przekład noweli Narowa i bibliografia twórczości tegoż (1951 rok), „Płomyczka” (1952 rok), „Ruchu Słowiańskiego”. Pracę zawodową zakończył w marcu 1976 roku.

Jako literat, tłumacz, autor recenzji, artykułów i not²¹ A. Brosz wielokrotnie posługiwał się pseudonimami – zazwyczaj w formie akronimów. I tak w latach 1932–1933,

„Rocznik Historii Prasy Polskiej” 17, 2014, nr 1, s. 45–71, oraz t e g o ż, *Budapeszteńskie „Więści Polskie” (1939–1944). Główny periodyk polskiego wojennego uchodźstwa na Węgrzech. Część 2: Czas poszukiwań – redakcja Józefa Winiewicza (styczeń–czerwiec 1940)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 17, 2014, nr 2, s. 5–30.

¹⁹ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 223/05.

²⁰ Teodor Gieszczykiewicz (1855–1937) – współzałożyciel i współwłaściciel firmy wydawniczo-księgarskiej, która jego własnością stała się w 1930 roku. Specjalizowała się przede wszystkim w drukach muzycznych (muzyka poważna i kościelna). W czasie II wojny światowej działała jako antykwariat, po wojnie rozwinęła produkcję wydawniczą, a od roku 1952 wyłącznie jako księgarnia muzyczna i antykwariat nutowy. Do końca (1960 rok) funkcjonowała pod dawną nazwą, głównie jako księgarnia i antykwariat. Zob. *Gieszczykiewicz Teodor*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. nac. A. B i r k e n m a j e r i in., Wrocław 1971, kol. 793.

²¹ *Bibliografia literatur zachodnio- i południowosłowiańskich* pod red. M. B a s a j a (Wrocław 1984) odnotowuje 62 teksty.

publikując w „Gazecie Literackiej”, podpisywał się jako *Anbr* i *Anbr.*, w latach 1934–1935 w czasopiśmie „Zet” jako *an.br.*, *anbr.*, *anbr.*, *Anbr.*, *Anbr.*; w „Kamenie” z roku 1937 jako *antbr.*, a w 1948 roku w „Dzienniku Literackim” podpisał się jako *a.b.*, zaś w „Znaku” – *A.B.* Ponadto używał też określeń *An.Br.*, *~antbr~*, *Antbr.*, *-Antbr-*, *Antbr-*, *Czantor*²².

Specjalizował się w tłumaczeniach poezji i prozy z języka węgierskiego, a także z języków słowiańskich – przede wszystkim czeskiego, serbskiego i bułgarskiego²³. Aktywnie uczestniczył w tworzeniu sekcji tłumaczy krakowskiego Związku Literatów Polskich, której przewodniczył w latach 1951–1954, jak również zajmował się promowaniem literatury słowiańskiej, działając m.in. w Wojewódzkim Oddziale Komitetu Słowiańskiego w Krakowie, gdzie pełnił funkcje sekretarza, a także wygłaszał odczyty – m.in. 9 marca 1948 roku *O współczesnej literaturze słowiańskiej* i 1 czerwca tegoż roku *Nikoła Wapcarow, poeta proletariatu*.

Antoni Brosz był aktywnym członkiem wielu towarzystw i grup. W czasach studiów należał między innymi do Tymczasowego Koła Medyków Stowarzyszenie Samopomocowe Studentów (członek nr 2585, rok akad. 1931/1932), Akademickiego Towarzystwa Słowiańskiego (rok akad. 1933/1934), Matica Slovenská (nr legitymacji 25.271, 1935 rok). Po wojnie współpracował z węgierskim Antifašistickým Frontem Slovanov v Maďarsku – „Sloboda” (nr leg. 5032, 1945 rok); był członkiem Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (nr leg. A Nr 65528 i 2, 1953 rok, 1955 rok), Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Jugosłowiańskiej (nr leg. 9, 1946 rok), Matica Slovenská v Turčianskom Sv. Martine (nr leg. 120.470, 1948 rok) i Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Krakowie (nr leg. 001240, 1953 rok), działaczem wspomnianego już Związku Literatów Polskich (nr leg. 81) i Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Narodowego w Krakowie, członkiem Sekcji Miłośników Książki (nr leg. 28, 1976–1977 rok), krakowskiego oddziału Polskiego Związku Filatelistów (nr leg. 288011, 1974 rok), a także należał do Związku Zawodowego Pracowników Książki, Prasy i Radia (nr leg. KR 0021866 i 08481 [od 1950], 1949–1972)²⁴.

Za swoją działalność na polu kultury otrzymał szereg odznaczeń. W roku 1949 była to Nagroda Ministra Kultury i Sztuki za przekłady²⁵. W dniu 24 kwietnia 1971 roku Prezydium Rady Narodowej miasta Krakowa nadała A. Broszowi Srebrną Odznakę „Za pracę społeczną dla miasta Krakowa” (nr leg. 2255). W 1975 były to dwa wyróżnienia – odznaka „Zasłużony Działacz Kultury” (Minister Kultury i Sztuki PRL, nr leg. 13841) oraz

²² *Słownik pseudonimów pisarzy polskich*, zespół pod red. E. Jankowskiego, Wrocław 1994, s. 1, 8, 10, 150, 136, 138.

²³ W jego tłumaczeniu ukazały się m.in. *Węgierska mozaika*, Budapeszt 1943; J. H o r a k, *Lasy milczq*, Warszawa 1949; O. M a l i š, *Słońce już wyjrzało*, Warszawa 1951; I. K e s z i, *Nie kończąca się melodia: powieść o Wagnerze*, Kraków 1958; I. U n d ż i e w, *Bohater spod znaku lwa*, Warszawa 1960; J. B ó k a y, *Cyganeria i motyle: powieść o Puccinim*, Kraków 1971.

²⁴ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 224/05.

²⁵ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 250/05.

Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (Uchwała Rady Państwa z 17 grudnia 1975 roku, nr leg. 3038–75–4)²⁶.

Spośród jednak tak licznych aktywności zapewne najcenniejszymi były dla kolekcjonera te związane z ekslibrisami: w Danish Exlibris Selskab i Spolek Sběratelů a Přátel Exlibris v Praze oraz w Kole Miłośników Ekslibrisu w Krakowie²⁷, którego był współzałożycielem. W skład zarządu, poza Broszem wybranym na stanowisko prezesa, weszli także Kasper Świerzowski (sekretarz) oraz Henryk Kozłowski, Mieczysław Rokosz i Tyrsus Wenhrynowicz²⁸. Z okazji powstania Koła (25 listopada 1971 roku), które należało do struktur Oddziału Krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki, wydano pierwszy „Kuryer Wszędziebylski Jednego dnia całą Polskę z ciekawą wieścią obchodzący od Koła Miłośników Exlibrisu w Krakowie” – okolicznościowy druczek ulotny²⁹. Jeden z numerów, wydany w 1979 roku, w całości poświęcono pamięci A. Brosza, zmieniając tytuł, w którym wyrażenie „ciekawą wieścią” zamieniono na „smutną wieścią”³⁰. W druczku, poza krótkim wspomnieniem autorstwa K. Świerzowskiego, znalazło się także 8 odbitek ekslibrisów zaprojektowanych przez Brosza – dla siebie samego, dla Teodora Cywy, Janiny Jelskiej, Jacka Kajtocha, Jana Lohmanna, a także dla Jerzego Napieracza, Marii Skalickiej i Tyrsusa Wenhrynowicza. Szacuje się, że wykonał około 30 ekslibrisów techniką kolaży³¹. Wśród projektów, które opisał, są znaki zawierające: „motyw ze starodruku I, don Kichot Mroza na znaczku, ramka secesyjna, antyczny dla Anny Siwek, ludowy dla H. Urbańczyk, Salutations africaines, dyl[i]żans pocztowy, motyw Krakowa (kliszka ze Związkowej), ptak dla Ferencza, róża Wyspiańskiego, farmaceutyczny dla Krystyny, znak zodiaku dla siebie, ekslibris królewski (seria), z winiet wzornika (seria), filumenistyczno-filatelistyczne (seria)”³². W 1974 wydał broszurkę *Ekslibrisy kolażowe Antoniego Brosza*, pełniącą również funkcję pf-ki³³, zawierającą znaki wykonane dla Barbary Gajdy, własny, Jacka Kajtocha ×2 i Wojciecha Kawińskiego. Poza ekslibrisami wykonywał również tą techniką kartki świąteczne i grafiki – tych ostatnich co najmniej 50, sięgając po motywy ze słynnych przykładów malarstwa, na przykład Paula Gauguina, Petera Breugela, Jana Vermeera, Pabla Picassa.

Antoni Brosz po długiej i ciężkiej chorobie zmarł dzień po swoich 68. urodzinach. W prasie ukazało się co najmniej 7 nekrologów i zawiadomień o śmierci bibliofila, w któ-

²⁶ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 226/05.

²⁷ Zaznaczyć należy, że nie było to pierwsze tego typu stowarzyszenie w Krakowie – w latach 1924–1939 w strukturze Towarzystwa Miłośników Książki działało KME. Zob. B. S z o r n e l - D ą b r o w s k a, [w:] *Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie 1922–1939*, Kraków 2001, s. 48–54.

²⁸ Powstało Koło Miłośników Exlibrisu, „Dziennik Polski” 1972, nr 185, s. 6; *Koło Miłośników Exlibrisu w Krakowie*, „Profile. Kwartalnik Rzeszowski” 1972, nr 3, s. 61.

²⁹ Kolejne numery ukazały się w latach: 1972–1980, 1982–1983.

³⁰ „Kuryer Wszędziebylski Jednego dnia całą Polskę ze smutną wieścią obchodzący od Koła Miłośników Exlibrisu w Krakowie wyprawiony roku 1979”, Kraków 1979.

³¹ Tamże, s. 2.

³² BJ OZS SR, sygn. Przyb. 229/05, 247/05.

³³ PF – franc. *pour féliciter* (na szczęście) – zwyczajowe, niewielkie kartki świąteczno-noworoczne.

rych żegnali go rodzina, przyjaciele i współpracownicy³⁴. Wspomnienie o kolekcjonerze opublikowano w zagranicznych czasopismach ekslibrisowych – Brosz był bibliofilem i kolekcjonerem znanym i cenionym także za granicą. Między innymi w tekście autorstwa Jerzego Drużyckiego podkreślona została wielka strata dla środowiska bibliofilskiego, którą było odejście właściciela jednej z największych i najciekawszych kolekcji ekslibrisów i literatury tematycznej w Polsce³⁵. Autor wspomina Brosza jako osobę zawsze uśmiechniętą i życzliwą, dzielącą się z kolekcjonerami swoją wiedzą i doświadczeniami związanymi z ekslibrisami³⁶.

* * *

Początki kolekcji Brosza sięgają roku 1938. I jak żartobliwym tonem mówił sam kolekcjoner, zgromadził ją „Kupując, dostając, wymieniając, kradnąc...”³⁷. Tworzenie zasadniczej części rozpoczął w połowie lat 50. XX wieku³⁸.

Swą pasję gromadzenia znaków książkowych najdobitniej określił sam zainteresowany w wywiadzie dla „Dziennika Polskiego”³⁹. W odpowiedzi na pytanie autorki o to, które ekslibrisy z ogromnej kolekcji są mu najbliższe, Brosz stwierdził: „Te, których jeszcze nie posiadam”⁴⁰. W tym samym tekście odnajdujemy też opis kolekcji i warunki jej przechowywania:

W czeluściach szuflad czarnej, przepaścistej szafy w mieszkaniu przy ul. Topolowej mieści się istna prywatna galeria sztuki: ponad 8 tysięcy egzemplarzy⁴¹ posegregowanych według różnych działów i serii. Prawie wszystko, co w Polsce z tego zakresu powstało – od najdawniejszych czasów po dzień dzisiejszy. [...] Jest też druga szafa. Ta mieści bibliotekę przedmiotów, około 300 pozycji⁴².

W wywiadzie udzielonym kilka lat wcześniej „Gazecie Krakowskiej” wyjaśnił, że wstępem do gromadzenia znaków książkowych była miłość do pięknej książki:

Kilka rzadkich druków bibliofilskich, trochę grafiki okolicznościowej i tak się zaczęło. W dobrze wykonanym ekslibrisie widzę nieprzeparty urok małej grafiki. Często są to niezwykle arcydzieła pełne

³⁴ „Dziennik Polski” 1978, nr 295, s. 11 (żona z rodziną); 1979, nr 1, s. 4 (Związek Literatów Polskich Oddział w Krakowie, przyjaciele), nr 3, s. 5 (Dyrekcja, POP PZPR i Rada Zakładowa PWN oraz koleżanki i koledzy), nr 5, s. 4; „Życie Literackie” 1979, nr 2, s. 15; „Przekrój” 1979, nr 1762, s. 3.

³⁵ J. D r u ż y c k i, *Antoni Brosz 1910–1978: En polsk storsamler*, „Nordisk Exlibris Tidsskrift”, Hæfte 133, 31. Årgang, 1979, Nr. 1, s. 74–75.

³⁶ Tamże, s. 75.

³⁷ D. J a k u b i e c, *Ekslibrisy*, „Dziennik Polski” 1975, nr 153, s. 4.

³⁸ *Literatura ekslibrisowa i wydawnictwa bibliofilskie: aukcja dubletów z księgozbioru Antoniego Brosza*, oprac. K. Ś w i e r z o w s k i, Kraków 1979.

³⁹ D. J a k u b i e c, dz. cyt.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Ilość tę odnotowuje również Marian Jan Wojciechowski w syntetycznej publikacji *Ekslibris – godło bibliofila*, Wrocław 1978, s. 212.

⁴² D. J a k u b i e c, dz. cyt.

kunsztu i finezji [...] małe formaty dają artyście nieograniczoną możliwość rozwijania swej pomysłowości, rozbudzają wyobraźnię, zmuszają do chwywania tego, co my nazywamy syntezą sztuki⁴³.

W tym samym tekście poruszył Brosz kwestię polskiego czasopisma dotyczącego ekslibrisów – nie ukazywało się wówczas żadne – i choć od tego czasu minęło 47 lat, a w ich biegu było kilka prób powołania i utrzymania na rynku takiego periodyku, obecnie słowa te można, niestety, przytoczyć w identycznym brzmieniu⁴⁴.

Antoni Brosz, o czym już wspomniano, należał do kilku stowarzyszeń zrzeszających twórców i miłośników ekslibrisów. Niewątpliwie liczne kontakty z pasjonatami pozwalały mu nie tylko na udział w działaniach związanych z ekslibrisami, lecz także na aktywne tworzenie kolekcji. Prowadził rozległą korespondencję ze środowiskiem zarówno polskim, jak i zagranicznym (m.in. Austrii, Belgii, Danii, Hiszpanii, NRD, NRF, Szwecji, Węgrzech, ZSRR)⁴⁵, twierdząc, że jest ona pewnego rodzaju porozumieniem pomiędzy zbieraczami ekslibrisu⁴⁶.

Niezwykłym przykładem ekslibrisofilskiej pasji jest zeszyt, w którym znajduje się indeks korespondencji wychodzącej i przychodzącej z lat 1962–1963⁴⁷, a w nim wykaz 42 nazwisk i adresów oraz przy każdym z nich tabela z następującymi danymi: data, otrzymano (na przykład list, liczba ekslibrisów, katalog), wysłano (również list, liczba ekslibrisów, katalog, lecz także nazwiska – zapewne twórców, których prace dołączono do przesyłki). Wśród osób korespondujących z A. Broszem znaleźli się m.in. (lista według kolejności w przedstawionym spisie): Paul Ambur (Tallinn), Lou Asperslag (Belgia), Christian Blaesbjerg (Dania), Ruben Bedrosow (Erewan), Mieczysław Bieleń (Polska), Albert Collart (Bruksela), Zbigniew Dolatowski (Polska), Włodzimierz Egiersdorff (Polska), Hans Winkler (Niemcy), Gerard Gaudaen (Belgia), Alfons Goethals (Belgia), Helmer Fogedgaard (Dania), Manuel Garcia de la Cruz (Portugalia), Wadim Frołow (Rosja), Hanns Heeren (Niemcy), Wojciech Jakubowski (Polska), Mirko Kairl (Czechy), Johnny Kähler (Dania), Norbert Lippóczy (Polska), Gianni Mantero (Włochy), Jocelyn Mercier (Francja), Irina Kozłowa (Rosja), Enrique de Navarra (Hiszpania), Paul Pfister (Francja), Henry Schjaerven (Norwegia), Tadeusz Solski (Polska), Karl Sedlaer (Brno), Istvan Rethy (Węgry), Paul Marchandise (Belgia), Peteris Upitis (Łotwa), Zygmunt Waśniewski (Polska), Seweryn Knape (Polska), Maciej Putowski (Polska), Andor Semsey (Węgry), Semen Gieorgijewicz Iwienski (Rosja), Feliks Wagner (Polska), Antoine Rousseau (Francja), Jan Kruszyński (Polska), Przemysław Michałowski (Polska). Przykładowo we wspomnianym okresie otrzymał od H. Heerena 84 ekslibrisy, sprezentowawszy mu 35 znaków; od N. Lippóczego życzenia, list i 16 ekslibrisów, wysyłając życzenia, list

⁴³ J. Bąk, *Ekslibris uczy i bawi*, „Gazeta Krakowska” XX, 1968, nr 112 (6289), s. 5.

⁴⁴ O czasopismach poświęconych ekslibrisom we wstępie do tekstu: A. Fluda-Kroś, *Ex Bibliotheca: Magazyn Grafików i Kolekcjonerów Ekslibrisów (1999–2009)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 16, 2013, z. 1, s. 131–155.

⁴⁵ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 249–251/02.

⁴⁶ J. Bąk, dz. cyt.

⁴⁷ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 249/05.

i 18 ekslibrisów; otrzymał od M. Putowskiego dwa listy i 63 ekslibrisy, odwzajemniając się również dwoma listami, lecz tylko 60 znakami. Tylko w czasie, który obejmuje indeks do korespondencji, Brosz drogą wymiany otrzymał około 1375 ekslibrisów, wysyłając z własnych zbiorów około 1392 znaki.

Rozwijaną z pasją kolekcję nie ominęły jednak i bardzo przykre zdarzenia. W sierpniu 1975 roku skradziono z mieszkania kolekcjonera 32 znaki historyczne – z XVIII–XIX wieku. Wśród nich znajdowały się m.in. ekslibrisy Daniela Chodowieckiego (*ipse fecit*, akwaforta, 1777 rok), Czartoryskich (miedzioryt, XVIII wiek), Radziwiłłów w Nieświeżu (Jan Marcin Weis, miedzioryt, XVIII wiek), Henryka Hutten Czapskiego (litoGRAFIA, 2. połowa XIX wieku), Ludwika Lanckorońskiego (akwaforta, 1. połowa XIX wieku), Henryka Lubomirskiego (miedzioryt, około 1810–1820 roku), Przeździeckich (Aгры, staloryt, z przełomu XIX/XX wieku) czy Stanisława Kostki Zamoyskiego (dwa miedzioryty z roku 1804 i roku 1815)⁴⁸.

Z listu Jadwigi Peteckiej-Brosz do Michała Hilchena, prezesa Towarzystwa Przyjaciół Książki w Warszawie, z dnia 15 maja 1983 roku wynika, że A. Brosz zgromadził około 1000 publikacji dotyczących historii i teorii ekslibrisu, około 20 000 ekslibrisów polskich i obcych (od XVII do XX wieku) oraz około 200 pozycji związanych z osobą Władysława Orkana⁴⁹.

W dniu 15 grudnia 1979 roku odbyła się w Krakowie (Collegium Novum, klub „Convivum”) aukcja dubletów książek i ekslibrisów z księgozbioru A. Brosza, którą przygotował K. Świerzowski, opracowując także katalog, zawierający spis 200 pozycji przeznaczonych na sprzedaż, a prowadził M. Hilchen⁵⁰. Wśród spisanych materiałów wyodrębniono następujące grupy: I. Teczki i albumy z ekslibrisami (poz. 1–22), II. Katalogi wystaw i foldery (poz. 23–117), III. Druki zwarte (poz. 118–166), IV. Czasopisma (poz. 167–200). Spośród wystawionych prawie 60% zostało sprzedanych⁵¹. Dochód z aukcji przekazano na konto Obywatelskiego Komitetu Ratowania Zabytków Krakowa⁵².

Część kolekcji, dzięki zakupowi dokonanemu przez Antykwariat Naukowy w Toruniu, trafiła do Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika⁵³: pierwsza partia 4 listopada 1981 roku – 55 jednostek (czasopisma i grafiki)⁵⁴, druga partia 2 października 1986

⁴⁸ BJ OZS SR, sygn. Przyb. 248/05.

⁴⁹ List J. Peteckiej-Brosz do M. Hilchena, 15 V 1983 roku (ze zbiorów autorki – wszystkie materiały opatrzone w przypisach taką proweniencją otrzymano od K. Świerzowskiego).

⁵⁰ *Bibliofilska biesiada i aukcja ekslibrisów*, „Echo Krakowa: Pismo Południowe” 1979, nr 280 (10545), s. 3; *Bibliofilska feta*, „Gazeta Południowa” 1980, nr 7 (9818), s. [5].

⁵¹ Tamże.

⁵² List Zarządu Oddziału Krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki do K. Świerzowskiego, 1 IV 1986 roku, s. 2 (ze zbiorów autorki).

⁵³ Informacja z dn. 24 III 2015 roku od Andrzeja Mycia – kierownika Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu.

⁵⁴ Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, *Księga Akcesji Działu Gromadzenia*, sygn. 1/363, nr akcesji: K 2612/81.

roku – 700 ekslibrisów i 41 pocztówek⁵⁵. Do Torunia trafiły odbitki z nieuporządkowanych dubletów.

W 1999 roku pozostałości kolekcji ekslibrisów otrzymała od K. Świerzowskiego Galeria Ekslibrisu w Krakowie⁵⁶, założona i kierowana przez Andrzeja Znamirowskiego⁵⁷. Były to jednak (w większości) cynkotypiczne kopie znaków (nieopisanych)⁵⁸, które Brosz powiełał w celu wymiany i w celach wydawniczych. Od 13 stycznia do 28 lutego 2001 roku w Galerii prezentowana była wystawa: *Ekslibrisy ze zbioru Antoniego Brosza*⁵⁹.

Kolekcja Brosza doczekała się także upamiętnienia w poezji. Wiersz Jana Lohmanna *Miedzioryt w zbiorach ekslibrisów Antoniego Brosza* został opublikowany w tomie *Nasz dom*⁶⁰. Utwór poświęcony znakowi Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego, który to:

Wielki Bibliofil Rzeczypospolitej
Andreas Stanislaus Kostka In Zalusie Załuski
Ślad po nim jak trop zająca w mokrym śniegu
EX LIBRIS⁶¹.

Pasja kolekcjonera – miłośnika ekslibrisów – nie kończyła się jednak tylko na pozyskiwaniu nowych znaków i rozbudowie kolekcji czy też aktywności w krakowskim Kole Miłośników Ekslibrisu. Poza tymi działaniami Brosz prezentował także swój zbiór na wystawach, jego fragmenty można było zobaczyć m.in. w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Krakowie – *Wystawa ekslibris grafików krakowskich (1945–1976) ze zbiorów Antoniego Brosza* (maj–czerwiec 1977) czy też w Zespole Szkół Poligraficzno-Księgarskich w Krakowie – *Wystawa ekslibrisów pracowników książki polskiej: wystawa ze zbiorów Antoniego Brosza* (czerwiec 1978)⁶². Kolekcjoner zamierzał także wydawać teki ekslibrisów czy też drobne publikacje bibliofilskie im poświęcone. Z szeroko zakrojonych planów zrealizował między innymi prace poświęcone znakom autorstwa

⁵⁵ Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, *Księga Akcesji Działu Gromadzenia*, sygn. 18/1, nr akcesji: K 2507/86.

⁵⁶ „Ex Libris: Co? Gdzie? Kiedy?” 1999, nr 14, s. 3.

⁵⁷ Andrzej Znamirowski (10 XI 1944–15 X 2015) – krakowski bibliofil i kolekcjoner, założyciel i kierownik Galerii Ekslibrisu w Krakowie, redaktor i wydawca kilku czasopism poświęconych tematyce ekslibrisowej.

⁵⁸ Informacja z dn. 24 III 2015 roku od A. Znamirowskiego.

⁵⁹ „Ex Libris: Co? Gdzie? Kiedy?” 2000, nr 24, s. 2.

⁶⁰ J. L o h m a n n, *Miedzioryty w zbiorach ekslibrisów Antoniego Brosza*, [w:] *Nasz dom*, Kraków 1982, s. 169.

⁶¹ Andrzej Stanisław Kostka Załuski (2 XII 1695–16 XII 1758) używał co najmniej 3 ekslibrisów. Zob. A. F l u d a - K r o k o s, *Ekslibrisy braci Załuskich*, „Konspekt” 2013, nr 4 (49), s. 78–83.

⁶² *Wystawa ekslibrisów pracowników książki polskiej: wystawa ze zbiorów Antoniego Brosza*, Kraków 1978.

Edwarda Grabowskiego⁶³, Adama Młodzianowskiego⁶⁴, Franciszka Walczowskiego⁶⁵, Jerzego Bandury⁶⁶, Gustawa Schmagera⁶⁷ i Jana Stańdy⁶⁸. Z okazji X Międzynarodowego Kongresu Ekslibrisu, który odbył się w 1964 roku w Krakowie, obok teki E. Grabowskiego ukazał się także druk okolicznościowy pod redakcją Brosza, dedykowany uczestnikom zjazdu⁶⁹. Wśród niezrealizowanych zamierzeń edytorskich pozostały wydawnictwa poświęcone twórczości Zbigniewa Dolatowskiego (dwie propozycje: 25 ekslibrisów ze wstępem oraz znaki zodiaku w jego ekslibrisach – 12 odbitek z oryginalnych klocków ze wstępem), Tadeusza Przypkowskiego (12 ekslibrisów kolorowych, wstęp w formie listów autora, fotografie na kredzie z podpisem, wykaz wykonanych ekslibrisów), Kazimierza Wiszniewskiego (wykaz ekslibrisów, fotografia autora, spis ekslibrisów, 10 odbitek oryginalnych), Jerzego Napieracza (25 ekslibrisów, wstęp Macieja Gutowskiego, spis wykonanych ekslibrisów, 25 oryginalnych odbitek), Anatolija Kałasznikowa (motywy polskie, 10 odbitek dwukolorowych z klocków), Aliny Kalczyńskiej (teka, wstęp Brosza *Pawlikowska polskiego ekslibrisu*, odbitki oryginalne z klocka w ilości [brak informacji] sztuk), grafików radzieckich (katalog wystawy, wstęp, spis ekslibrisów, 20 rycin z klisz cynkowych, 5 odbitek oryginalnych z klocków), Andrzeja Bortowskiego (wstęp, 15 znaków z klocka). Do zaplanowanych przez A. Brosza należały także inne tematy: Kraków w ekslibrisie (wstęp, bibliografia tematyczna, 12 odbitek oryginalnych z klocków), dziecięca grafika ekslibrisowa (wstęp jego autorstwa, 30 znaków – część z klisz, część z płytek linorytowych). Nad kilkoma z wymienionych propozycji kolekcjoner rozwinął bardziej zaawansowane prace, miały one na przykład przygotowane wstępy (m.in. ekslibris dziecięcy) lub spisy znaków (m.in. ekslibrisy z widokami Krakowa).

Koło Miłośników Ekslibrisów, któremu przewodniczył, planowało także wydanie bibliofilskiej teczki zatytułowanej *Ekslibrisy członków KME w Krakowie*, która miała zawierać krótki opis zainteresowań każdego z nich oraz po jednym ekslibrisie (wymagano przekazania 105 odbitek jednego wzoru). W związku z tym osoby należące do Koła otrzymały w 1974 roku ankietę, składającą się z 7 punktów. Poza metryczką (imię, nazwisko, adres, zawód) proszono także o odpowiedzi na pytania związane z posiadanym zbiorem ekslibrisów, księgozbiorem tematycznym, własnymi ekslibrisami, zainteresowaniami bibliofilskimi i innymi. Do wydania teki, niestety, nie doszło.

* * *

⁶³ E. G r a b o w s k i, *Ekslibrys Szkół Tysiąclecia*, wstęp A. B r o s z, Kraków 1964. Odbito 100 egz. z okazji X Międzynarodowego Kongresu Ekslibrisu w Krakowie.

⁶⁴ *Temperamenty: Adam Młodzianowski Jerzy Jarnuszkiewicz*, wstęp B. J a k u b o w s k a, Kraków 1967, oraz A. M ł o d z i a n o w s k i, *Świątki ekslibrisowe*, Kraków 1967.

⁶⁵ F. W a l c z o w s k i, *Księgoznaki Franciszka Walczowskiego*, oprac. A. B r o s z, Kraków 1973.

⁶⁶ J. B a n d u r a: *ekslibrisy drzeworytowe wykonane w latach 1943–47*, nakł. A. B r o s z a, Kraków 1973.

⁶⁷ *Ekslibrisy Gustawa Schmagera*, Kraków 1975.

⁶⁸ J. S t a Ń d a, *Ekslibrisy*, Kraków 1967.

⁶⁹ *Cette publication a été éditée en l'honneur des membres du Xe Congrès International de l'Ex-libris a Cracovie par les cercle des amateurs de l'ex-libris en Pologne*, red. A. B r o s z, Kraków 1964.

Niemal cały zgromadzony przez A. Brosza zbiór ekslibrisów – wraz z szafą, w której był przechowywany – został przekazany, zgodnie z jego wolą, Bibliotece Jagiellońskiej, co miało miejsce w grudniu 1980 roku. W spisach potwierdzających przyjęcia donacji do zbiorów ksiąźnicy z tego miesiąca odnotowano dar J. Brosza pod numerem 35, podając liczbę 15 880 jednostek, które przekazano do Oddziału Grafiki⁷⁰. Wraz z rozwijaniem kolekcji donator gromadził także wydawnictwa tematyczne. Jednak mimo zapowiedzi zawartej w katalogu aukcyjnym dubletów⁷¹ nie trafiły one do Biblioteki Jagiellońskiej.

Do przekazanej kolekcji dołączono spis jej zawartości – spis zgodny z układem, w jakim Brosz gromadził i przechowywał zasób. Kilkanaście tysięcy znaków podzielono na ekslibrisy polskie – w ich obrębie najstarsze według wieków, nazwisk lub tematu (11 grup) oraz pozostałe w układzie alfabetycznym według autorów (198 nazwisk); tematów (tu znaki polskie i obce – 45 grup); zagraniczne (według państw – 30, a w ich obrębie nazwisk twórców – 145). Do najcenniejszych należały zapewne ekslibrisy historyczne (XVI–XIX wiek) – 435 znaków, w tym dwie sztuki z XVI–XVII wieku, 20 znaków XVIII-wiecznych, 90 XIX-wiecznych i 42 sztuki określone jako „stare niezidentyfikowane”. Wśród tych najstarszych wymienione są także znaki heraldyczne – 75 sztuk, typograficzne – 71 sztuk, Radziwiłłów – 35 sztuk, Potockich – 65 sztuk, Mniszchów i Lubomirskich – 15 sztuk, Schaffgotschów – 5 sztuk oraz 15 sztuk autorstwa Kajetana Wincentego Kielisińskiego. Wśród twórców polskich najliczniej reprezentowane były prace Jana Hasso-Agopsowicza – 164 sztuki, Andrzeja Bortowskiego – 120 sztuk, Ireneusza Chmurzyńskiego – 106 sztuk, Zbigniewa Dolatowskiego – 466 sztuk, Jerzego Drużycyńskiego – 156 sztuk, Edwarda Grabowskiego – 154 sztuki, Wojciecha Jakubowskiego – 184 sztuki, Zbigniewa Józwicka – 124 sztuki, Andrzeja Kamińskiego – 183 sztuki, Czesława Kelmy – 120 sztuk, Adama Młodzianowskiego – 181 sztuk, Tadeusza Przyppkowskiego – 147 sztuk, Janusza Tłomakowskiego – 143 sztuki, Tyrsusa Wenhrynowicza – 181 sztuk, Kazimierza Wiszniewskiego – 292 sztuki, Krystyny Wróblewskiej – 110 sztuk, Tadeusza Żurowskiego – 106 sztuk. W grupie znaków tematycznych do największych zbiorów zaliczyć należy ekslibrisy bibliotek publicznych – 224 sztuki, lekarskie – 106 sztuk, *erotica* obce – 157 sztuk, z motywem Don Kichota (ulubionym A. Brosza) – 250 sztuk. W niemalże 6-tysięcznym zbiorze ekslibrisów artystów zagranicznych najliczniejsze grupy to znaki autorstwa Maxa Kislingera (Austria) – 172 sztuki, Gerarda Gaudaena (Belgia) – 140 sztuk, Herberta Otta (Niemcy) – 150 sztuk, Emila Kotrby (Czechosłowacja) – 137 sztuk, Jaroslava Vodrážka (Czechosłowacja) – 160 sztuk, Antala Fery (Węgry) – 119 sztuk, Aszota Mamadżaniana (Ormianin) – 163 sztuki, Anatolija Kałasznikowa (ZSRR) – 112 sztuk, Konstantina Kozłowskiego (ZSRR) – 155 sztuk; zagraniczne niezidentyfikowane: radzieckie – 258 sztuk, estońskie – 161 sztuk, litewskie – 135 sztuk. Wśród nich wiele wykonanych dla Brosza, między innymi przez Jana Hasso-Agopsowi-

⁷⁰ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. 815: *Dary – załączniki do rejestru przybytków 1980*, XII 1980, s. 2.

⁷¹ *Literatura ekslibrisowa...*, s. 2.

cza (P1, 1960 rok), Rubana Bedrossova (X2, 1962 rok), Peterisa Upitisa (X2, 1962 rok), Jerzego Napieracza (X3, 1963 rok), Wojciecha Jakubowskiego (C2⁷², 1963 rok), Stefanii Dretler-Flin (X2, 1966 rok), Anatola Kałasznikowa (X2, 1967 rok), Krystyny Wróblewskiej (X2, 1968 rok), Wojciecha Łuczaka (X2, 1969 rok), Eduarda Dias Ferreirę (P7, 1974 rok) czy Janusza Karwackiego (C2, 1974 rok). Obecność kolekcji w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej odnotowała również Maria Grońska (1920–27 stycznia 2015 roku) w najbardziej znanej i najpopularniejszej, obok pracy Mariana Wojciechowskiego⁷³, publikacji dotyczącej ekslibrisów⁷⁴.

Do daru dołączyła J. Brosz pismo do dyrekcji Biblioteki Jagiellońskiej, przekazując w nim dwie prośby: o zachowanie kolekcji w całości w dotychczasowym układzie (z ewentualnymi uzupełnieniami w ramach nabytków pochodzących od kolekcjonerów) oraz o opieczętowanie wszystkich ekslibrisów na odwrocie pieczętą z napisem: Zbiór Antoniego Brosza. Wyraziła także nadzieję, że na bazie kolekcji zostanie zorganizowana okolicznościowa wystawa, i wskazała, że pomocny przy jej tworzeniu byłby K. Świerzowski, który poświęcił mnóstwo czasu na uporządkowanie i spisanie całego zbioru⁷⁵. W odpowiedzi ówczesny dyrektor jagiellońskiej ksiąźnicy, prof. Stanisław Grzeszczuk, złożył podziękowania za *bezcenny dar*, zapewniając jednocześnie, że prośby wdowy będą wypełniane z wszelką należytą starannością⁷⁶. Zgodnie z ostatnią prośbą ofiarowane znaki książkowe (w wyborze) były prezentowane i udostępniane w formie eksponatów wystawienniczych, na przykład na przełomie lat 1986/1987 w Niemczech, w Wolfenbüttel (w Herzog August Bibliothek). Jej pokłosiem jest katalog *Exlibris Biblioteka Jagiellońska. Polnische Bücherzeichen aus den Sammlungen der Jagiellonischen Bibliothek in Krakau*⁷⁷, zawierający opisy 675 eksponowanych znaków, wykonanych przez prawie 180 autorów (z pominięciem znaków, w przypadku których nie udało się tego ustalić). We wprowadzeniu autorstwa Piotra Hordyńskiego zawarta jest informacja o 3 proveniencjach kolekcji ekslibrisów (liczącej około 20 000 sztuk znaków), wśród nich wymieniony został dar A. Brosza⁷⁸. Niespełna 3 lata później ta sama wystawa z niewielkimi uzupełnieniami i poprawkami była prezentowana w Bibliotece Jagiellońskiej, zaś w towarzyszącym jej informatorze⁷⁹ odno-

⁷² Międzynarodowe oznaczenia wymienionych techniki graficznych: P1 – cynkotypia kreskowa, X2 – drzeworyt sztorcowy, X3 – linoryt, C2 – miedzioryt, P7 – offset.

⁷³ M. J. W o j c i e c h o w s k i, dz. cyt.

⁷⁴ M. G r o Ń s k a, *Ekslibrisy: wiadomości zebrane dla kolekcjonerów*, Warszawa 1992, s. 60.

⁷⁵ List J. Brosz do Dyrekcji Biblioteki Jagiellońskiej, 10 XII 1980 roku (ze zbiorów autorki).

⁷⁶ List S. Grzeszczuka do J. Brosz, 13 I 1981 roku (ze zbiorów autorki).

⁷⁷ *Exlibris Biblioteka Jagiellońska. Polnische Bücherzeichen aus den Sammlungen der Jagiellonischen Bibliothek in Krakau. [Ausstellung im Malerbuchkabinett d. Bibliotheca Augusta vom 1. November 1986–1. März 1987]*, Ausstellung und Katalogbearb. von P. H o r d y Ń s k i, J. P i r o z y Ń s k i, Wolfenbüttel 1986.

⁷⁸ Tamże zob. P. H o r d y Ń s k i, *Sechs Jahrhunderte polnischer Exlibris aus den Sammlungen der Jagiellonischen Bibliothek*, s. 9.

⁷⁹ *Polski ekslibris od XVI do XX stulecia w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. Informator o wystawie, Kraków 16 marca – 27 kwietnia 1989*, oprac. P. H o r d y Ń s k i, Kraków 1989.

towano, że darowizna Brosza stanowi 75% zasobu współczesnych ekslibrisów w kolekcji⁸⁰.

Jadwiga Brosz, przekazując dar do Biblioteki Jagiellońskiej, wystosowała również pismo do rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Mieczysława Hessa. Dołączyła je do pisma towarzyszącego darowi i umieściła w nim krótką informację o mężu, a także przedstawiła charakterystykę zbioru. Wdowa w formie prośby nadmieniła również, że byłaby wdzięczna, gdyby informacje na temat donacji pojawiły się w prasie, a uzasadniając swoją sugestię, pisała: [proszę o to] „ze względu na pamięć mojego męża i na zainteresowanie losami tego zbioru w środowisku miłośników książki w Krakowie i w Polsce”⁸¹. Prośba ta została spełniona. Notatka o darze ukazała się w „Dzienniku Polskim”: „Biblioteka Jagiellońska wzbogaciła się wczoraj o jeden z najbogatszych i najbardziej wartościowych w Polsce zbiorów exlibrisów. Przekazała go bibliotece – zgodnie z wolą zmarłego przed dwoma laty męża, Antoniego Brosza – Jadwiga Brosz”⁸² oraz w „Przekroju”: „Biblioteka Jagiellońska pozyskała jeden z najbogatszych i najbardziej wartościowych w Polsce zbiorów exlibrisów”⁸³. Zważywszy na to, że A. Brosz datował swą kolekcję od roku 1938, a zmarł 40 lat później, oba czasopisma błędnie napisały o zbiorze gromadzonym przez około 45 lat.

Podziękowanie dla J. Brosz przesłał rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Mieczysław Hess, pisząc w liście z 8 stycznia 1981 roku:

Trudno przecenić wartość kolekcji ekslibrisów zgromadzonej przez Małżonka Pani, Antoniego Brosza. Zbiór ten, liczący bez mała 16 tysięcy znaków książkowych, stanowi jeden z najbogatszych darów, jaki kiedykolwiek wpłynął do Biblioteki Jagiellońskiej. Jest on wszechstronną dokumentacją twórczości ekslibrisowej artystów polskich i obrazem światowych tendencji w dziedzinie miniatury graficznej. Dzięki długoletniej pracy Pani Męża i Pani łaskawemu darowi, Biblioteka Jagiellońska szczerzyć się będzie posiadaniem jednej z największych w kraju kolekcji ekslibrisów⁸⁴.

Pismo z podziękowaniem za „bezinteresowny trud przy porządkowaniu i spisywaniu kolekcji ekslibrisowej A. Brosza, ofiarowanej Uniwersytetowi Jagiellońskiemu przez panią Jadwigę Brosz” otrzymał także K. Świerzowski⁸⁵.

Nie tylko Biblioteka Jagiellońska była instytucją, która otrzymała ekslibrisy od A. Brosza. Już 31 października 1961 roku przekazał on 48 znaków do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. Tam zostały wpisane do księgi wpływów pod numerem 692/61 i włączone do zbiorów rycin pod sygnaturami: III-ryc. 5012 do III-ryc. 5057, III-ryc. 5078⁸⁶.

⁸⁰ Tamże, s. 3.

⁸¹ List J. Brosz do M. Hessa, 10 XII 1980 roku, s. 2 (ze zbiorów autorki).

⁸² *Zbiór exlibrisów przekazano Bibliotece Jagiellońskiej*, „Dziennik Polski” 1980, nr 275, s. 6.

⁸³ „Przekrój”, 1981, nr 1865, s. 8.

⁸⁴ List M. Hessa do J. Brosz, 8 I 1981 roku (ze zbiorów autorki).

⁸⁵ List M. Hessa do K. Świerzowskiego, 8 I 1981 roku (ze zbiorów autorki).

⁸⁶ List Zbigniewa Bocheńskiego (dyrektora Muzeum Narodowego w Krakowie) do A. Brosza, 18 XI 1961 roku (ze zbiorów autorki).

Łącznie w zbiorach tegoż muzeum znajduje się 67 znaków z darowizn Brosza⁸⁷, wśród nich prace Jerzego Bandury (1), Włodzimierza Borkowskiego (1), Czesława Borowczyka (1), Zbigniewa Dolatowskiego (5), Jana Hasso-Agopsowicza (14), Stanisława Jakubowskiego (3), Jerzego Jarnuszkiewicza (2), Janiny Kamińskiej (2), Stanisława Kuglina (1), Jana Kurkiewicza (1), Wiktora Zbigniewa Langnera (3), Kazimierza Lichockiego (1), Adama Młodzianowskiego (3), Jerzego Napieracza (3), Stefana Pajączkowskiego (8), Tadeusza Przypkowskiego (2), Stanisława Raczyńskiego (2), Gustawa Schmagera (6), Józefa Stempniaka (2), Jana Marcina Szancera (1), Stanisława Toepfera (1), Jerzego Wernera (1), Kazimierza Wiszniewskiego (1), Krystyny Wróblewskiej (1), Stanisława Henryka Zgaińskiego (1).

Jako tłumacz i znawca literatur słowiańskich zgromadził A. Brosz liczne nadbitki i wycinki prasowe związane z tymi zagadnieniami. Już w 1973 roku przekazał „dokumenty, listy i wycinki prasowe” do biblioteki Instytutu Filologii Rosyjskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego⁸⁸. Niepełna rok po jego śmierci wdowa przekazała je do 2 jednostek Uniwersytetu: wspomnianego już Instytutu, gdzie zostały przyjęte jako „cenny dar znanego bibliofila i tłumacza literatur słowiańskich”⁸⁹, oraz do Biblioteki Instytutu Filologii Polskiej – „odbiór 79 wycinków prasowych z okresu międzywojennego dot. historii literatury polskiej” potwierdzono w piśmie z 10 grudnia 1979 roku⁹⁰. Z kolei do Miejskiej Biblioteki Publicznej w Starym Sączu przekazane zostały reprodukcje zdjęć pisarzy polskich⁹¹.

* * *

Drugą, po ekslibrisach, pasją kolekcjonerską A. Brosza były orkaniana – materiały związane z Władysławem Orkanem – twórcą w okresie Młodej Polski⁹² – którym kolekcjoner był zafascynowany i z którym zaprzyjaźnił się pod koniec jego życia. Efektem tej przyjaźni była kolekcja orkanianów, które po śmierci A. Brosza zostały przekazane przez wdowę oraz K. Świerzowskiego⁹³ do „Orkanówki” – Muzeum W. Orkana w Porębie Wielkiej. Już za życia donator kilkakrotnie zdradzał chęć przekazania tych zbiorów. Spis

⁸⁷ Informacja z dn. 20 III 2015 roku – wykaz sporządzony przez Katarzynę Podnieśnińską, pracownika Muzeum Narodowego w Krakowie.

⁸⁸ List Ryszarda Łuźnego (dyrektora Instytutu Filologii Rosyjskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego) do A. Brosza, 29 VI 1973 roku (BJ OZS SR, sygn. Przyb. 250/05).

⁸⁹ List Władysława Piotrowskiego, dyrektora Instytutu Filologii Rosyjskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego do J. Brosz z dn. 10 XII 1979 roku (ze zbiorów autorki).

⁹⁰ List Romana Jaskuły (kierownik Biblioteki Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego) z dn. 10 XII 1979 roku (ze zbiorów autorki).

⁹¹ List Antoniego Wnęka (dyrektora Miejskiej Biblioteki Publicznej w Starym Sączu) do J. Brosz, 19 VII 1980 roku (BJ OZS SR, sygn. Przyb. 252/05).

⁹² Władysław Orkan (27 XI 1875–14 V 1930) – pisarz młodopolski, piewca gór i wsi polskiej.

⁹³ K. Ś w i e r z o w s k i, *Mało znane orkaniana w zbiorach Antoniego Brosza* – „Podhalanka. Pismo Związku Podhalan” 1985 nr 1 (11) s. 6–9.

darów sporządzony 15 lipca 1980 roku⁹⁴ zawiera wykaz 102 materiałów, pogrupowanych w następujące zespoły: *I. Wydania utworów W. Orkana* – 38 pozycji; *II. Opracowania* – 46 pozycji; *III. Wycinki prasowe* – 125 sztuk; *IV. Zdjęcia i reprodukcje* – 118 sztuk; *V. Druki ulotne* – 7 sztuk; *VI. Inne materiały* – 6 pozycji (fiszki, maszynopisy, rękopisy); *VII. Korespondencja do Władysława Orkana* – 4 pozycje; *VIII. Autografy Władysława Orkana* – 5 pozycji oraz *W uzupełnieniu* – 3 pozycje. Przekazanie kolekcji do Urzędu Gminy w Niedźwiedziu z przeznaczeniem dla Muzeum Władysława Orkana w jego rodzinnym domu pod Pustką w Porębie Wielkiej nastąpiło 15 lipca 1981 roku⁹⁵.

* * *

Kolekcja ekslibrisów gromadzona przez około 40 lat przez A. Brosza to niezwykle przykładowy przykład bibliofilskiej pasji, szczególnego zainteresowania tym rodzajem grafiki – o niewielkim formacie, a przy tym z maksymalną ilością treści zamkniętej w graficznym motywie. Biorąc pod uwagę zakres chronologiczny znaków – od wieku XVI po współczesne kolekcjonerowi – można zaryzykować stwierdzenie, że w niespełna 16 000 jednostek zamknął Brosz historię ekslibrisu (zwłaszcza polskiego) niemalże od początku używania go na terenie Polski⁹⁶ prawie do końca prawie lat 80. XX wieku. Wśród wielu aktywności kolekcjonera (między innymi przekładowej, redakcyjnej, wystawowej, wydawniczej, członkowskiej w szeregu towarzystw, korespondencyjnej) właśnie ta związana ze znakami proweniencyjnymi pozwoliła mu zapisać się w historii jako miłośnikowi książek i wybitnemu twórcy zbioru ekslibrisów należącego dziś do Biblioteki Jagiellońskiej.

ANTONI SZCZEPAN BROSZ (1910–1978)
– BIBLIOPHILE, COLLECTOR, TRANSLATOR

SUMMARY

This article presents the vita of Antoni Brosz (1910–1978), a bibliophile and collector from Cracow, who was also a translator of Slavic languages. During about 40 years he completed a collection of exlibris containing about 20000 signs altogether (including duplicates). In accordance with his last will, less than 16000 units (including about 10000 Polish signs and about 6000 foreign signs) were handed over to the Jagiellonian Library at the end of 1980. In 1999, the archival materials (including personal documents, letters as well as workshop notes) were also consigned to the Library. Antoni Brosz was the co-founder of the prewar Circle of Exlibris Lovers, which

⁹⁴ Ze zbiorów autorki.

⁹⁵ List J. Brosz do Urzędu Gminy w Niedźwiedziu, 15 VII 1981 roku (ze zbiorów autorki).

⁹⁶ Najstarszy polski ekslibris, należący do biskupa Macieja Drzewickiego (22 II 1467–22 VIII 1535), datowany jest na 1516 rok.

formed part of the Book Lovers Society. He participated actively in the Circle's work and maintained contacts with numerous Polish and foreign collectors. He also collected so-called "Orkaniada", i.e. materials concerning Władysław Orkan.

SŁOWA KLUCZOWE:

Antoni Brosz, ekslibris, kolekcja, dar, tłumacz

KEYWORDS:

Antoni Brosz, exlibris, collection, donation, translator